

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

Грім — та не з тучі...

Коли б хто з моїх земляків, зневірений і малодушний, став шукати на небі чи на землі знаменія, яке б сказало йому, чи українство живе й розвивається, чи тільки дригає в передсмертних конвульсіях, — я б мабуть не міг вказати йому під теперішню хвилю більше втішного, більше надійного знаку, як той рев всяких „истинно-руських“, „истинно-польських“, істинно-сикофантських і істинно-рenegатських голосів, який останніми часами підняв ся на українство. На мертвого собаки не брешуть. Видко, чується в українстві сила, рух, жите, коли страшать ся ним, чи сподівають ся пострашити кого треба, для одержання „знаків (мабуть монетних), установлених за спасеніє погибаючого в волнах“ російського отечества. „Со стороны виднѣ“.

На нововременським капітолїю засичали найбільші гусаки, і за ними піднесла крик всяка птиця, аж до казкової райської птиці „Гамаюна“ (навіть така знайшла ся в нововременському звиринці). Інші також хто чим багатий... Наш випробований домашній приятель за браком якоїсь ліпшої гардероби справив собі горохове пальто, скромно підписане буквами Т. Ф. і відкрив перед ним стовпці свого орґана — грай походний марш на Україну. „І пішла писать губернія“...

Розумієть ся, в тім губернським писанню не знайдеш багато нового; мало його, дуже мало. Та й не диво. „Посильнѣ ихъ были витіи“, що точили свої сикофантські пера на українським питанню, а не могли вказати начальству вірного способу на те, щоб перенести його в бажане „небытіє“. І коли щось нове можна добачити в сій сьвіжій партії сикофантської літератури, то хіба тільки упрощення її манер, більша „откровенность пріемовъ“. Порівняти хоч би писання того пана Т. Ф. з трактатом про українство, яким був — не так дуже й давно — прикрасив сторінки тогож „Кієвлянина“ мій шановний професор славістики Т. Флоринский з нагоди першої української „маніфестації“, — на київським археологічним зїзді 1899 р. Так не давно — а ріжниця сильна. Не скажу, щоб і трактат проф. Флоринского не мав

деяких спільних прикмет. Ні, він теж мав букет не стільки академічний, скільки управи благочинія. Але все ж ріжниця величезна. Модернізм очевидно не лишився без впливу і на (сь позволення сказати) літератах охрани. Се вже справді „нагі душі“, без усякого навіть фігового листка. Горохове пальто заступило потребу всяких таких прикрас, і „переоцїнка цїнностей“ викинула з інвентара сих (за дозволенням кажучи) літератів всякі навіть далекі сліди літературного доброго тону. Очевидно, він в теперішні щирі часи непотрібна завада, яка перешкоджає тим, для кого призначають ся сі писаннячка, відразу зрозуміти сказане та зиркувати, чи знайдеть ся в зібранім матеріалі „составъ преступленія“.

Поза тим все таке старе, що навіть аж прикро за сі „гороховые польты“ в ролі літератів. І таке нездале. Не прислужать ся вони пером начальству...

Перша точка — голословні завірення, що всі аргументи, все писане з становища українського — все се не правда. Панове Т. Ф. запевняють, готові присягнути на тім. Дуже категорично, але чи переконають кого — не знати.. Бо навіть начальство не хоче вірити на слово, а вимагає фактів. А підеш між факти — небезпечно: як раз ногу зловиш! Крамольна ся стихія — наука, небезпечно з нею зачіпати ся. І нікаторої піддержки від неї! Років зо два вже тому, як якийсь „отець отечества“ закликав в „Новім Времени“ київський і харківський університет і київську академію, аби спільними силами вивели мене на чисту воду і доказали, що все написане мною в Історії України — неправда. Яке вдячне завдання — і щож? ніхто не схотів сим зайнятись. І приходять ся агентам охрани самим промишляти. А при їх малім освітнім цензі як се небезпечно — самі посудіть. От той Т. Ф. поспробував вислонити ніс поза голословні твердження, що все неправда, що Українці говорять, і заявив, що се не правда, буцім де небудь на університетах викладають „на мѣстныхъ языкахъ“. Спокусив його чорт! Проф. Флорінский сього б ніколи не написав. Правда, в своїм трактаті про українство він теж наколотив гороху з капустою, але такої дурниці ніколи б не устругнув: знає твердо, що в Празі єсть університет чеський, на „мѣстномъ языкѣ“, в Кракові польський, у Львові українсько-польський, і т. и. А от горохове пальто з буквами Т. Ф. в пароксизмі „усердія“ й се заперечило. Прискорбно! Я ж умисно не заходив в такі далекі справи, як напр. відносини флямандської мови до французької в Бельгії, або мовні відносини

в Швейцарії — бо горохові пальто може й не знають ще про існування флямандської мови. А про Прагу, Львів, Краків, тепер і не протовпиш ся від агентів охрани — думав, що й вони знають. Та, видко, помилив ся.

Пункт другий — крайня небезпечність українства. Українці хочуть відірвати ся від Росії, заложити українську республіку, мають уже й готових кандидатів на українського гетьмана, і т. д. і т. д. Боже мій, яка старина! Відколи ведуть ся поголоски про українських гетьманів, про заміри „відлучити Гадяцький повіт від Полтавської губернії і утворити з нього окремий штат“. Найстарші горобці, що мають гнізда на старокиївськiм участку, чули се ще тоді, як сиділи ще в батьківських гніздах. Скільки тих „кандидатів на гетьманів“ від Репніних до Галаганів, вимишлених ріжними спасителями отечества, прожило і повмирало без всякого „оказательства“. І що ще може зробити адміністрація, чого вже не зробила? Чого не видумувала неспокійна совість московських централізаторів, щоб вирвати всі такі страхи „з корінем“ — знищити самий дух українства? От „Былое“ друкує тепер „Сводъ указаній, данныхъ нѣкоторыми изъ арестованныхъ по дѣламъ о государственныхъ преступленіяхъ“, зладжений в 1879 р. київською жандармерією. Преінтересне „сочиненіє“. Як широко вони свою мережу розпростерли! кого тільки не уловили! Поставили собі завданням визбирати всіх живих, мертвих і ненароджених українських земляків, на Україні і не на Україні сущих. Не тільки живих, а й усі трупи українські перелічили, як Шевченків Шафарик. Скільки дотепу і сискнуої штуки на те ужили! Кождому що могли пришилили — як не революційну українську пропаганду, то хоч революційний „образъ мыслей“, як не ширенне недозволених книжок, то хоч давання грошей на недозволені ціли. Та щож — „висшое начальство“ не признало можливим щось зробити з сим трактатом і сховало його „під сукно“, де воно й чекало, аж д. Богучарский його уживе для цікавого потомства. І справді, що його було робити з сим реєстром людей запідозрених не так в революційнім, як просто в українськiм „образъ мыслей“? Що робити з обвинуваченими, з яких одному можна доказати хиба, що він доводить пробування не Великокоросів, а Українців в Київщині за княжих часів, другий виясляє літературну українську традицію в XVI—XVII в., третій доказує, що в народній школі українські діти не розуміють великоруської мови і наука йде далеко раціональнійше на мові українській?

Правда, розмотуючи всі такі й інші фактичні помічення й констатовання, прийдеш логічно до висновків уже досить неприемних для оборонців нівеляційної й централізаційної політики— до постулатів повноти культурного і національного розвитку, національно-територіальної автономії, перетворення централістично-бюрократичного режиму на федеративний. Але хто ж тут винен окрім самого факту існування української народності, введеної силою історичних обставин в рами Російської держави? Використовувати український образъ мыслей серед 30-и мільйонної української людності сеї держави—значить розширяти границі правительственной опіки до безграничності, силкуватись „обнять необъятное“. І „висшое начальство“ кінець кінцем мусіло переконатися, що розширяти мережу для уловлення таких „українськомислящих“ — значить робить її цілком нездатною до нічого. Не кажучи вже, що навіть ті дальші постулати українства: автономізм, федералізм, розвій національного українського життя — зовсім не порушують державної рації російської держави, а тільки хоробливі, гіпертрофовані апетити її самодержавної бюрократії. Добре організована федеральна держава може визначати ся сильнішою будовою, більшим розвитком державних сил, навіть значнішою силою екстензивною, ніж держава самодержавна або деспотична (порівняти федеральну Америку хоч би з Росією). Але про се вже не знаю, чи висшое начальство се зміркувало.

Недовіре його до сикофантських покликів до походу на українство не могло не збільшити ся ще третім пунктом, що незмінно фігурує в тих сикофантських писаннях против українства, давніших і новіших — включно до вчорашніх против-українських писань. Сей третій пункт становлять запевнювання в тім, що українство — се видумка купки фантастів, без ґрунту і кореня чи то в широких кругах української суспільності чи то в народніх масах. Українська літературна мова — се видумана мова, її ніхто з Українців не розуміє, з неї сьміють ся самі Українці, чи то — pardon, „Малороссы“; український народ з погордою дивить ся на українську книжку; він не хоче української школи, бажає великоруської; українську проповідь він вважає за глузування з нього; української літератури нема, а єсть якісь маньяки, які пишуть дурниці на якімсь жаргоні; української науки нема.

Все се пишеть ся разом з страханнями про всякі небезпечні пляни українства й його грізні перспективи, — навіть в тих

самих статях, і автори їх не підозрівають, що навіть висше начальство може зробити нехитрий логічний вивід: коли українство фантазія маньяків, коли воно не має ніякого ґрунту в суспільности, коли з нього сьміють ся самі Українці, то кому ж може воно бути страшне і яка шкода може бути від сих маньяків, яких сьміхотворність їх змагань і писань сама найліпше їх імунізує, робить нешкідливими? Ніщо не вбиває так як сьмішність, і коли „більшинство Малороссов“, по запевненням сих публіцистів, посьміваєть ся з тих всіх новомодних українських видумок, то чим же тут журить ся, і для чого утруждаєть начальство? Видумане, безглузде, недорічне можна накинати купці психопатів, а не цілій многомільйонній суспільности. Житє іде в напрямі улешення, упрощення, вигоди (удобства), і як се може бути, щоб український народ, українська суспільність маючи — як кажуть сі публіцисти — вповні їй рідну мову, літературу, науку великоруську, організовану школу великоруську і все таке иньше, — зажадала якихось грушок на вербі, схотіла вчити ся якоїсь дурної, небувалої мови, якогось волапюку, видуманого купкою фантастів, наперекір всяким заборонам, карам, нагінкам? Воляпюків, есперантів ніхто не гонить, ніхто не переслідує, а про те вони зістають ся в границях тісних кружків і не мають ніяких надій стати живою мовою якоїсь суспільности. І всі ті, що страхають начальство українством, а заразом доводять його слабкість, фантастичність, безґрунтовість — одно з двох: або непотрібно страшать начальство для осягнення „знаків установлених для спасенія“ отечества, або брешуть в своїй характеристиці українства. І коли вони думають, що начальство сеї противурічності не добачає, то не знати, чи не показуєть ся начальство в дійсности мудрійше, ніж вони думають.

Правда, пункт другий (про небезпечність українства) вони звертають більше на адресу начальства, а пункт третій (про його слабкість і безосновність) — на адресу суспільности. Але крім того, що такі дві реляції, зложені разом, нейтралізують себе без останку, — навіть всі сі представлення на адресу суспільности ледво чи зроблять на когось вплив. Чи ми робимо секрет з того, що українство в Росії стоїть все ще незмірно слабко? Чи не ми самі неустанно пригадуємо про се українській суспільности? Чи не ми показуємо їй се „більшинство Малороссов“, байдужих до національних і всяких иньших інтересів українського народу, сю-

атрофію національного інстинкту, викликану віковими нагінками за всяким проявом українського національного життя? Тільки ж ми знаємо — і знає кождий, хто не заплющував очі на життя українського народу й його суспільности, — що ся слабкість українського національного життя й національного інстинкту — се штучні продукти політики репресій, розвиваної протягом століть всіма силами державного організму, і вони могли підтримувати ся, заховувати ся тільки доти, доки держала ся в повній силі ся політика репресій, а з її упадком будуть неминуче зникати, даючи місце нормальному розвою народніх українських сил і національних потреб. А політика гнету не вічна.

Сикофантська свора хотіла б своїм гвалтом спинити розвій подій і відкинути Росію назад в обставини перед 1904 р. Даремні змагання! Всі зусилля реакції 1860—1880-х років не здужали вернути часи з-перед кримської кампанії, і так само ніяким силам не вдасть ся вернути російське життя в обставини 1890-х рр. Се также неможливо, як вичеркнути з історії все пережите від початків японської війни. І, повторяю, чим можна грозити чи російській суспільности взагалі, чи українській зокрема, чого-б уже не випробувано для подавлення в ній всяких сил розвою? Чи будуть відновляти заборони 1876 р. Чи схочуть виловлювать всіх людей з українським образом мислей? Все се було вже, все се ми бачили, і трудно думати, щоб знайшли ся охочі тратити енергію державної машини на повторюванне таких „покушень сь негодними средствами“. Так зле не думаємо ми навіть про російську бюрократію, і те що удало ся Юзефовичам-старшим, навряд чи удасть ся їх потомкам і поклонникам. Spass gilt nur einmal, як каже німецьке прислів'є („штука удасть ся тільки оден раз“). І тому весь гвалт сикофантської охрани мабуть нікого не злякає. Се „громъ не изъ тучи, а изъ навозной кучи.“

Бомби ріжного калібру, випущені нею нікого не зачеплюють. Між нами нема кандидатів ні на гетьманів чи президентів української республіки, ні на міністрів чи намісників України. Миримо ся з долею все життя наше не мати ніякого авторитету в очах панків в горохових пальто. Не маємо претензій до тих лаврів, що ростуть в оранжереях „Кієвлянина“; зрікаємо ся всяких вигод, які можна мати з сполучення титулу професора університету з функціями агента охрани. Ми рядові робітники України, які постановили по силам нашим ви-

гладити шкоди, заподіяні летаргією давніших поколінь, зачарованих страшними очима бюрократичного удава. Ми відчуваємо самі дуже живо нашу нечисленність і слабкість наших сил розмірно до великості нашого завдання, до великості нашої національної маси. Але ми знаємо, що за нами стихійні, непереможні, непобідимі потреби нашого народу, — стримані, але невбиті. За нами сила вікових традицій, сила інстинкту національної самоохорони. Знаємо, що всі ми під Богом ходимо і під начальством живемо, але діло, якому служимо, лежить „за предѣлами досягаемости.“ Знаємо, що після того, як одна частина України досягла всієї повноти національного життя, воно стало тільки питанням часу і для переважної маси українства, що живе під опікою російського начальства, і на місце кожного з нас народня стихія потрапить поставити наступника. І тому „страха ихъ не убоимся ниже смутимся.“ *Ukraina fara da se!* Україна своє osiąгне...

Ми, певно, розуміємо і сей нинішній гнів та розярнене в істинно-сикофантських сферах. Компанія, що задумала тихенько поховати живого мерлеця, побачила, що сей мерлець як раз ворушить ся й встає... Люде, що ціле життя жили утиском українства, цьковали неустанно на нього всякі начала і власти, зробили з того своє ремесло, на ній оснували свій добробут, тішили ся на решті надією на могилі українства счинити „тризну велію“, з усиленною порцією „вина і елея“ і знаками отличій за спасеніє отечества, — бачуть, що українство живе, підносить ся, і навіть начала і власти, заняті більш важними для них справами, починають тратити охоту слухати тих всенижайших донесеній. „Есть отъ чего въ отчаянье притти!“

Та що робити! Всі що спекулюють „на пониженіє“, на упадок курсу людського життя, безперечно можуть вигравати часами — в хвилях упадку людського духу, але кінець кінцем виграють ті тільки, що грають на „повисшенне“ його. Курси людського розвою, фонди людського духу, хоч з хвилями ослаблення, ідуть неустанно вгору, і побідниками кінець кінцем бувають ті, хто свої змагання, свою діяльність опирають не на низьких інстинктах насильства, гнету, обскурантизму, а на благородних змаганнях людського духу до свободи й розвою. Трохи скорше — чи трохи пізнійше, тільки в тім і питання.

Криворівня, 2/VIII. 907.

=====